

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARIȚIU”

**BISERICILE ROMÂNEȘTI (GRECO-CATOLICĂ ȘI
ORTODOXĂ) DIN ȚARA LĂPUȘULUI (1850-1918)**

TEZĂ DE DOCTORAT

Rezumat

Conducător științific:
Cercetător principal I
Dr. Dumitru Suci

Doctorand:
Șanta Dacian Dumitru

Cluj-Napoca

2018

BISERICILE ROMÂNEȘTI (GRECO-CATOLICĂ ȘI ORTODOXĂ) DIN ȚARA LĂPUȘULUI (1850-1918)

Cuvinte cheie: Biserica greco-catolică, Biserica ortodoxă, Protopopul Ioan Dragomir, Țara Lăpușului, enoriași, cler, parohie, mișcare națională.

A scrie istorie este un act de mare responsabilitate, pentru că cel ce scrie este obligat să respecte adevărul, fiind un instrument util în deslușirea imaginii trecutului, pus în slujba construirii viitorului. De multe ori se afirmă că este bine să ne cunoaștem trecutul ca să știm cum vrem să fie viitorul. Cred cu tărie acest lucru și încă mai cred că, dacă ne uităm istoria, pierdem o parte din experiența umană, utilă în modelarea personalității și a existenței umane actuale.

Plecând de la acest concept, ne propunem în lucrarea de față să realizăm o imagine a istoriei secolului XX, specifică localității Târgu Lăpuș, conturând profilul clerului implicat în viața bisericească, reconstituind în același timp aspecte legate de cultură și învățământ, piloni importanți alături de Biserică, pe care se sprijină și se consolidează comunitatea de aici.

Lucrarea de față, „Bisericile românești (greco-catolică și ortodoxă) din Țara Lăpușului (1850-1918)”, reconstituie o filă din istoria locuitorilor din zona Lăpușului, abordând latura spirituală a vieții acestora, dar și aspecte legate de existența socio-culturală. Biserica a fost centrul în jurul căruia gravita întreaga existență umană, implicându-se nu numai în registrul spiritual, care se referă la mântuirea sufletească, ci și în aspectele cotidiene, lumești. Tot biserica a fost instituția care a menținut vie ideea unității de neam și limbă a românilor, contribuind într-un final la atingerea acestui ideal prin actul realizat la 1 Decembrie 1918.

Cel mai erudit dintre Apostolii Mântuitorului nostru Iisus Hristos, Sfântul Apostol Pavel spune: „Aduceți-vă aminte de mai-marii voștri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum și-au încheiat viața și urmați-le credința”¹. Pentru a-ți putea aminti ceva, trebuie mai întâi să înveți, să cunoști, să știi.

Chiar dacă credința este un sentiment bazat pe simțire și trăire personală, ea se sprijină pe dovezi și fapte. Întotdeauna mi-a plăcut să demonstrez prin logică și probe tot ceea ce afirm.

¹ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, p. 1370.

Din acest motiv am fost mereu interesat să aflu adevărul, chiar dacă uneori acesta nu ne este favorabil sau nu ne este pe plac, dar întotdeauna cunoașterea lui ne oferă libertatea, Mântuitorul Însuși spune: „iar adevărul vă va face liberi”².

Alegerea temei acestei lucrări pe care am încercat să o abordez nu a fost deloc întâmplătoare. Cu toate că m-am născut în municipiul Dej, județul Cluj și am crescut la Beclean, județul Bistrița-Năsăud, faptul că părinții mei sunt „lăpușeni” (din Rogoz-tata și din Ungureni-mama) și-a pus amprenta asupra mea într-atât încât proverbul „Sângele apă nu se face” mi se potrivește pe deplin, simțindu-mă legat de acele locuri într-un mod pe care nu-l pot exprima, cel puțin momentan, în cuvinte. În viață nimic nu e întâmplător, cum cred că nici faptul că sunt căsătorit cu o „lăpușeancă”, nu e întâmplător.

Așa se explică jumătate din motivul alegerii temei, și anume locul. În ceea ce privește subiectul, el a fost determinat de vocația mea ca preot și slujitor la Sfântul Altar al Bisericii lui Hristos. De aceea am ales studierea istoriei Bisericii din această zonă, iar faptul că am ales ambele Biserici românești se explică prin dorința de a afla motivele unor înverșunări, deși sporadice și izolate, nejustificate din punctul meu de vedere între două Biserici care au demonstrat că știu să pună, lăsând deoparte diferențele dogmatice, atunci când a fost cazul, neamul, țara și limba străbună, deasupra tuturor divergențelor, ca să nu ne pierdem ca nație în negura vremurilor. Am încercat să scot la lumină adevăruri, evenimente și oameni care au contribuit, în acest colț de rai, la emanciparea românilor și să descopăr că a fi lăpușan e la fel de frumos și mândru ca și afirmația *sunt maramureșan*.

Am vrut să evidențiez că dincolo de unele probleme interne pe care biserica le-a avut sau cu excepția unor slujitori care nu întotdeauna s-au ridicat la chemarea slujirii lor, Biserica a fost și va rămâne „stâlp și temelie a adevărului”³ cea care a fost zidită pe „piatră” și pe care nici „porțile iadului nu o vor birui”⁴, deoarece Capul ei este Hristos.

Biserica s-a identificat cu credincioșii ei, cu nevoile lor și aspirațiile lor, cu viața lor în toată complexitatea ei, fiindu-le alături de la naștere (prin Botez) și până la moarte (prin slujba Înzmormântării) și chiar dincolo până la Parusie (prin rugăciune). Biserica românească a fost creatoare de cultură, de valori, de „oameni” promovând întotdeauna binele, adevărul și frumosul.

² *Ibidem*, p. 1217.

³ *Ibidem*, p. 1349.

⁴ *Ibidem*, p. 1117.

Așa cum reiese din cercetarea noastră, preotul s-a identificat cu credincioșii în cele ale vieții cotidiene, dar a aspirat spre Dumnezeu conducându-i pe enoriași spre mântuire. Atât Biserica ortodoxă, cât și Biserica greco-catolică din Țara Lăpușului, dincolo de conflicte au fost cele care i-au ținut uniți pe românii de aici, până când aceștia s-au unit cu Țara.

Perioada vizată, 1848-1918, din punct de vedere bisericesc și nu numai, a fost una care a implicat mari schimbări determinate atât de modificările politico-administrative, cât și de reorganizarea aproape din temelii a administrației bisericești transilvănene prin „Statutul de organizare a bisericii ortodoxe” alcătuit de Ierarhul Andrei Șaguna. Toate etapele de reorganizare prin care au trecut parohiile din Țara Lăpușului au fost rezultatul necesității găsirii unei soluții pentru îmbunătățirea activității bisericești și didactice.

Cu scopul documentării temeinice care stă la baza lucrării de față, s-au valorificat informațiile din cadrul surselor editate, aflate în colecțiile speciale ale Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca, ale Bibliotecii Județene Petre Dulfu din Baia Mare, ale Bibliotecii Centrale Universitare din Cluj-Napoca, ale Arhivelor Naționale Direcția Județeană Maramureș, Cluj-Napoca, Bistrița-Năsăud și Sălaj, precum și colecțiile din Arhiva Mitropoliei Ortodoxe a Clujului, Maramureșului și Sălajului. Colecțiile menționate mai sus pot fi grupate în periodice vechi, legislație ecleziastică și civilă, date statistice din calendarele editate de tipografia arhidiecezană din Sibiu, din șematisme, statistici oficiale ale Statului, regulamente și circulare episcopale din perioada studiată. Cea mai importantă categorie documentară întrebuițată în cercetare a fost cea a izvoarelor inedite. Din izvoarele arhivistice inedite au fost investigate: Fondul Episcopiei Greco-Catolice Cluj-Gherla, Fondul protopopiatelor greco-catolice Rozavlea, Sat Șugatag, Iza, Vișeu, Ileanda, Fondul protopopiatelor Solnoc II și Cetatea de Piatră, Fondul oficiilor parohiale ortodoxe ale localităților studiate precum și ale unor primării. S-au studiat circulare episcopale, corespondențe între diferitele structuri ale episcopiei și date statistice referitoare la parohii și școlile sătești.

Cu scopul de a reconstitui viața bisericească din această zonă, teza este structurată în cinci capitole, bibliografia aferentă și o selecție de documente.

Capitolul I intitulat *Considerații istorico-geografice*, are rol introductiv, fiind prezentate aspecte legate de realitatea geografică a regiunii Lăpușului, dar și structura demografică, ținând cont de specificul etnic și confesional al locuitorilor. În urma cercetărilor și a bibliografiei

utilizate, am reliefat vechimea în ceea ce privește existența oamenilor în acest areal, cu toate că localitățile cuprinse în zonă sunt atestate abia începând cu secolele XIV-XV. Din punct de vedere confesional, în Țara Lăpușului, în perioada studiată, biserica ortodoxă și cea greco-catolică au avut mereu aproximativ același număr de credincioși, totalizând peste 80 % din numărul populației, în vreme ce la nivelul întregii Transilvanii aceștia reprezentau aproximativ 60%. Din punct de vedere etnic, situația era de asemenea diferită de restul Transilvaniei, dacă în Țara Lăpușului românii reprezentau peste 80% din totalul populației, în Transilvania aceștia variază între 50-60%. Astfel putem constata că Țara Lăpușului a fost o zonă locuită în mare majoritate de către români, iar spre deosebire de Maramureșul istoric dominat de greo-catolici, lăpușenii ortodocși reprezentau jumătate din populația românească. Un alt lucru constatat se referă la faptul că populația Țării Lăpușului a fost una preponderent rurală (doar Lăpușul Unguresc, azi Tîrgu Lăpuș, era oraș - târg), principala îndeletnicire fiind agricultura, o mică parte fiind intelectuali, în principal preoți și dascăli.

Capitolul al II-lea este intitulat *Organizarea și funcționarea instituției protopopiatului*. Deoarece viața, indiferent de perspectiva în care este surprinsă, nu poate fi înțeleasă fără explorarea cadrului administrativ și teritorial în care se desfășoară, acest capitol surprinde formele organizării instituționale și modalitatea de funcționare a unui protopopiat ortodox și greco-catolic, arătând originea și evoluția în timp a instituției protopopiatului. În același timp se conturează imaginea protopopilor din Țara Lăpușului, urmărindu-se contribuția acestora la desăvârșirea vieții bisericești, dar și aspecte legate de îndeplinirea altor sarcini în legătură cu domeniul școlar. Un lucru de remarcat este faptul că, deși geografic Țara Lăpușului este bine conturată și în mod firesc parohiile aparținătoare ar fi putut fi cuprinse într-un protopopiat (așa cum e astăzi), situația a fost diferită: parohiile ortodoxe au fost distribuite la două protopopiate al căror nume s-a schimbat de-a lungul vremii Solnoc și Solnoc II, iar cele greco-catolice au fost cuprinse în patru protopopiate, respectiv Lăpuș, Cîțcău (ulterior Ciocmani), Șomcuta Mare și Copalnic-Mănăstur. În ceea ce privește protopopii Țării Lăpușului, aceștia au fost adevărate personalități ale vremii, Protopopul Ioan Dragomir, cel care a condus multă vreme Protopopiatul greco-catolic, fiind cel mai reprezentativ dintre aceștia. Protopopii au fost elementele de legătură dintre Episcopie și parohie, având un rol deosebit de important în buna desfășurare a vieții bisericești, dar și a celei școlare, prin rolul de inspector-școlar pe care îl dețineau. De asemenea,

protopopii reprezentau exemple de tact și diplomație în aplanarea conflictelor dintre preoți și credincioși sau rezolvarea dificultăților dintre ortodocși și greco-catolici determinate de vitregiile vremii.

Capitolul al III-lea, *Parohia: entitate de bază administrativă bisericească* cuprinde detalii legate de evoluția pe parcursul timpului a formei de organizare a parohiei, dar reconstituie în același timp frânturi din procesul de implicare al acesteia în viața școlară. Un loc important în lucrare este ocupat de acest capitol, deoarece cuprinde monografiile ale parohiilor din Țara Lăpușului cu istoria făuririi bisericilor, descrieri ale „dinastiilor” de preoți slujitori specifice unor parohii, dar și aspecte legate de viața școlară dintr-o comunitate. În plus, aceste micromonografii descriu, în funcție de izvoarele disponibile, frumusețea și unicitatea bisericilor de lemn maramureșene, unele dintre ele fiind dispărute azi. Capitolul urmărește firul logic al evoluției unei comunități parohiale încheiate atât în jurul edificiului bisericesc, cât și a celui școlar, oferind informații în legătură cu evoluția demografică a parohiei, detalii despre situația economică a acesteia precum și aspecte legate de construirea edificiilor bisericesti sau a celor școlare.

În capitolul al IV-lea, *Preotul-model de slujire*, am prezentat preotul, ca imagine văzută și reflecție a bisericii printre oameni. După o scurtă prezentare a condițiilor pe care cei care aspirau la treapta preoției trebuiau să le îndeplinească, am surprins, așa cum reiese din documentele cercetate, rolul pe care preotul l-a îndeplinit în comunitatea păstorită. În cadrul satului lăpușean, preotul a reprezentat un „totum factum”, el nefiind doar slujitorul Sfântului altar, ci devenind de nenumărate ori liderul întregii comunități, atât din punct de vedere social, cât și din punct de vedere cultural, social și național. Preotul s-a identificat, împletindu-și viața și aspirațiile cu cele ale păstoriților săi, cu suferințele poporului, fiind de multe ori tămăduitorul bolnavilor, apărătorul asupriților, sfetnicul dușmăniților, dar și luptătorul pentru dreptate, atunci când nedreptățile măsurau mai mult decât putea duce ființa umană. Cu toate acestea, preotul a fost și este om cu calități și cu greșeli, nu de puține ori existând și cazuri în care acesta nu se ridică la demnitatea slujirii preoțești, dar și așa imaginea preotului reflectă idealul „care luminează pe tot omul, care vine în lume” (Ioan 1,9) și dorește să rămână în lumină.

În capitolul V, denumit *Biserica și clerul în lupta pentru unitate și libertate națională* se arată împlinirea îndemnului Mântuitorului că nu numai prin cuvânt, ci și prin faptă să ne

dovedim credința. Astfel, preoții nu doar au propovăduit idealurile naționale, ci s-au implicat activ în acțiunile de mișcare națională, nu de puține ori cu mari sacrificii, pentru a pune în practică ceea ce susțineau de la amvon. Biserica prin slujitorii ei a ținut astfel, permanent, legătura dintre lăpușeni și românii de dincolo de Carpați. Deși acest capitol este restrâns ca întindere, scoate la iveală din documentele cercetate rolul pe care biserica, prin reprezentanții ei, preoții, l-a avut în mișcarea națională din a doua jumătate a veacului al XIX-lea atât a românilor ortodocși, cât și a celor greco-catolici din Transilvania. Un element demn de remarcat se referă la faptul că indiferent de disensiunile religioase avute, cele două biserici românești din Țara Lăpușului s-au mobilizat în susținerea tuturor demersurilor menite să îmbunătățească starea socială, materială, culturală și identitară a credincioșilor lor, cu atât mai mult când a fost vorba de împlinirea idealului de veacuri a tuturor românilor, și anume, organizarea într-un stat unitar.

Lucrarea de față urmărește o tendință descriptivă cu numeroase pasaje analitice, oferind informații utile despre biserica românească din Țara Lăpușului și construind o imagine care se încadrează în istoriografia bisericii românești la nivelul Transilvaniei. Deși, pe viitor, se pot aduce unele completări, materialul documentar pe baza căruia ne-am construit teza este util pentru cei care vor apela la această lucrare, tema nefiind masiv explorată până acum.

CUPRINS

Argument

Capitolul I. Considerații istorico-geografice

- 1.1 Așezarea geografică și originea numelui Țării Lăpușului
- 1.2. Organizare politico-administrativă
- 1.3. Considerații demografice privind structura socială și confesională a locuitorilor din satele aparținătoare Țării Lăpușului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea

Capitolul II. Organizarea și funcționarea instituției Protopopiatului

- 2.1. Originea și evoluția instituției protopopiatului în biserica creștină
- 2.2. Protopopiatul - Caracteristici generale
- 2.3. Rolul, îndatoririle și obligațiile protopopilor
- 2.4. Protopopiate și protopopi

Capitolul III . P a r o h i a: entitate de bază administrativă bisericească

- 3.1. Statutul parohiei
- 3.2. Micromonografii ale parohiilor lăpușene
- 3.3. Biserica și școala

Capitolul IV. Preotul – model de slujire

- 4.1. Taina Hirotoniei și condițiile primirii în cler
- 4.2. Imaginea preotului în dimensiunea rurală
- 4.3 Pregătirea profesională a preoților

Capitolul V. Biserica și clerul în lupta pentru unitate și libertate națională

Concluzii
Bibliografie
Anexe